

Posudek habilitační práce PhDr. Zdeňka Berana, Ph.D.

***Mír a násilí v kontextu proměn společenského řádu pozdně středověkých Čech,
Ústí nad Labem 2019.***

Téma, které si zvolil PhDr. Zdeněk Beran, Ph.D. pro svou habilitační práci, logicky vyplývá z jeho dosavadního výzkumu a publikací, věnovaných významným činitelům české politické scény 15. století (*Poslední páni z Michalovic. Jan IV. (+1435/1436) a Jindřich II. (+1468)*, monografie z roku 2010) a především pak problematice landfrýdů, jak českých, tak uzavíraných v rámci celé České koruny (dvě monografie: *Boleslavský landfrýd 1440-1453. Krajský landfrýdní spolek v pohusitských Čechách* z roku 2011 a *Landfrýdní hnutí v zemích České koruny. Snahy o zajištění veřejného pořádku a bezpečnosti ve středověké společnosti* z roku 2014). Posuzovaný text hojně využívá badatelské zkušenosti a závěry z uvedených prací, zároveň však vypovídá o zásadním rozšíření výzkumného záběru autora. Jak píše sám Beran: „Práce se zaměřuje na problematiku politického násilí, vztahu mezi násilím a společenským řádem, regulací násilí a proměnami mocenských struktur.“ (s. 1). Téma je přitom velmi aktuální a navazuje na řadu publikací posledních let včetně s Uve Trespem (*Söldner aus Böhmen. Im Dienst deutscher Fürsten: Kriegsgeschäft und Heeresorganisation im 15. Jahrhundert*, Paderborn – München – Wien – Zürich 2004). Zdá se, že je nosné nejen pro dobu pozdně lucemburskou, které se častěji říká husitská, ale i pro některá další desetiletí, jako je zejména období boje o český trůn mezi Jiřím a Vladislavem na jedné straně a Matyášem na druhé. Práce Zdeňka Berana tak nabourává historiografický mýtus „klidné“ doby Karla IV. či obou Jagellonců; jistě, ve srovnání s válečným stavem časů Zikmunda nebo Matyáše bylo mnohem lépe, o idylu se ale v podstatě nikdy nejednalo.

Beranova práce se opírá o velmi solidní studium evropské odborné literatury s důrazem na německé a anglické publikace, což je důležité také z toho důvodu, že se autor pokusil hlavně v poslední kapitole o komparaci procesů probíhajících v Českém království a v okolních zemích. Upřednostňuje sice české korunní země, ale zahrnuje i Braniborsko, Rakousko, Bavorsko, Sasko a Polsko (chybí Uhry). Navíc jisté otázky řeší i v širším evropském kontextu, což se projevuje už v počátečních kapitolách věnovaných právním normám, zvykům a zejména terminologii pramenů. Zde bych upozornil na podle mne zbytečné upřednostňování anglického výraziva (přítomnost německých termínů je pochopitelná), a částečnou absenci latinského (s. 1-2), což je patrně jakési *signum temporis* 21. století... Autor si však jasně uvědomuje jisté potíže, ba dokonce epistemologické meze na

cestě poznání, např. když píše (s. 2): „*Mementem tak zůstává odhodlání setrvat v kontaktu s každodenní minulou realitou, nepodlehnout vábení zjednodušujících schémat a přistupovat k minulosti z různých vzájemně se doplňujících perspektiv*“. Jedním z takových nebezpečí je v tomto případě určité moralizování prizmatem naší doby, hodnocení dle kritérií, které zkoumaná doba neuznávala. Tomu se ovšem Zdeněk Beran vyhýbá a zdá se, že kontakt s realitou sledovaného období drží pevně.

Práce je rozdělena do pěti kapitol (úvod a závěr nepočítaje). Nejprve je na základě dosavadního výzkumu prezentováno téma a jeho problematika. Na druhou část I. kapitoly navazuje II. kapitola, v níž autor řeší především otázku terminologie, nebo širěji – jazyk pramenů, s kterými pracuje. Kratší III. kapitola je pokusem o prezentaci evropského kontextu v oblasti právních nařízení, norem a struktur, které měly stabilizovat sociální poměry v jednotlivých zemích. Tak vznikl jakýsi fundament nejzásadnější a samozřejmě nejrozsáhlejší IV. kapitoly, která tvoří jádro celé práce. Na 113 stranách autor chronologicky prezentuje fungování zemského míru v Čechách ve dvou protipólech: na jedné straně v podobě pokusů o jeho ochranu, na druhé pak snah o jeho narušení. Kapitola má svou vnitřní strukturu, která se jeví ze dvou důvodů jako diskutabilní. Za prvé – máme zde čtyři období dělené roky 1378, 1419, 1439, 1453 a 1485, čítající 32, 41, 20, 14, 32 a konečně (až příliš dlouhých) 62 let (1485-1547). Myslím, že poslední uvedenou periodu by bylo lepší rozdělit minimálně na dvě – možná rokem 1517, kdy byla uzavřena Svatováclavská smlouva, která ukončila boj královských měst se šlechtou o své postavení a hospodářské výsady v Království. Za druhé – tato periodizace je v rozporu s tím, co na s. 4 napsal sám autor: „*Výraznější periodizační mezníky (či prvky diskontinuity) uvnitř daného časového celku představuje rozpad jednotné dynastické politiky Lucemburků a nárůst nestability po smrti Karla IV. (1378), vypuknutí husitské revoluce (1419), počátek interregna (1439), nástup Ladislava Pohrobka (1453), obnovení konfesního konfliktu (1467) a postupné dosažení politického (1479), náboženského (1485) a stavovského (1517) smíru*“ (což je v souladu s mnou navrhovanou úpravou).

Poslední kapitola se vrací k otázce komparace procesů, sledovaných v Českém království, s okolními zeměmi, což se jeví jako velmi pozitivní projev překonávání bohocentrismu (nejen) starší české historiografie. Práce je zaměřena na Čechy, ale autor velmi dobře zná poměry na Moravě, ve Slezsku a v obojí Lužici. Práce má tedy svůj význam i pro celkový pohled na pozdně středověký český stát (tzn. Českou korunu). Zde si dovoluji opravit jen pár drobných nepřesností týkajících se tak zvaných vedlejších zemí. Není správné užívat pojem Horní Lužice pro 14. století (s. 104, 105), protože Budyšínsko a Zhořelecko tak

bylo označováno až od 60. let 15. století. Na s. 252 autor píše: „*Čechy představovaly podobně jako Morava (ale na rozdíl např. od Slezska) po celé období jasně daný teritoriální celek*“. Pravděpodobně zapomněl na to, že v průběhu 2. poloviny 15. století se původně moravské Opavsko a Krnovsko staly součástí Slezska (tento stav nezměnily ani pokusy opavské šlechty 16. století tento státoprávní vztah k Slezsku relativizovat, srov. Radek Fukala, *Státoprávní spor o Opavsko v letech 1529-1606*, *Historica*, 29, 2000, s. 69–82; B. Czechowicz, *Na czesko-morawsko-śląskim styku. O wiekach XV-XVIII i trudnym ich postrzeganiu*, Opole 2016, s. 167-177). Problematická je autorova věta na s. 240: „*Pozdně středověké Slezsko představovalo na rozdíl od Čech a Moravy region roztržštěný do dílčích územních celků a bez centrálních úřadů*.“ Takovým úřadem byl epizodicky před polovinou 15. stol. a od doby krále Matyáše už stále fungující úřad vrchního slezského královského hejtmána (viz studie ve sborníku *Hejtmanská správa ve vedlejších zemích Koruny české*, edd. Lenka Bobková – Martin Čapský – Irena Korbelářová, Opava 2009).

Autor je historik, takže je pochopitelné, že vychází především z písemných pramenů. Jediným obrazovým je grafický list Mikuláše Klaudyána z roku 1517 (vytištěný 1518) s mapou Čech. Za důležitější pro svůj text a jeho tematiku Beran pokládá připojenou alegorii (s. 254). Vidíme zde vůz, který táhnou koně v protisměru, a vedle pak přepadení kupců na silnici. Kloním se k názoru, že se týká spíše konfliktu (v roce 1517 právě ukončeného) mezi městy a šlechtou, než mezi katolíky a utrakvisty (autor uvádí obě interpretační varianty). Upozorním však na to, že uvedený list vedle samotné mapy a oné alegorie, které jsou jakousi diagnózou existujícího stavu, prezentuje rovněž strukturu státu v čele s králem (na vrcholu) jako ideální „stroj“, který má vše, co je v království špatné, opravit dle řádu, který vychází z Bible. Proto bych neupřednostňoval – jak píše Z. Beran – úředníky a rody. Nelze totiž zpochybnit fakt, že na vrcholu „státu“ („stroje“) je právě král (v tomto případě Ludvík Jagellonský). Tato rytina ukazuje ještě něco: pokud není zemský řád napojen na Bibli a Boha, je v podstatě prázdný. Boha zde nezastupuje (nějaká) církev nebo její představitelé, ale právě král. Ač jde spíš o politické přání, formulované v době velkého poklesu královské moci a zároveň vlády pánů, než realitu, je to i (a možná především) sdělení, jak by onen ideální „stát“ měl fungovat (viz B. Czechowicz, *Echa cesaropapizmu w ideologii politycznej braci czeskich? Z rozważań nad słowno-obrazowym dziełem Mikuláša Klaudyana z lat 1517-1518*, in: *Studia z dziejów Europy Środkowo-Wschodniej*, edd. Wiesław Bondyra – Dariusz Kupisz – Jerzy Ternes – Leszek Wierzbicki, Lublin 2018, s. 409-418).

Sdělením bylo i samotné násilí, jak jsem se snažil ukázat ve svém příspěvku o vpádu Slezanů do východních Čech v roce 1421, v době, kdy v Čáslavi zasedal sněm. *Tempus*

concili na jedné straně a řezání rukou, noh, uší a nosů chlapcům u Police nad Metují na straně druhé mělo Čechům dle starozákonních vzorů ukázat právě odmítaného krále Zikmunda jako nového Nabukednasara, který bezohledně trestá své poddané (B. Czechowicz, *“Et quibusdam etiam et nasos ad hec absciserunt”*. *Wschodnioczeski najazd Ślązaków wiosną 1421 roku a Biblia*, Krkonoše a Podkrkonoší. *Vlastivědný sborník* 20, 2012, s. 87-93). S legitimizací násilí prostřednictvím Bible se setkáváme nejen v této době, ale i později (a rovněž po polovině 60. let 15. stol.). Narativní prameny přitom ukazují i psychologický aspekt věci, např. radikální reakci na zvěrstva vojáků vlastní strany. Připojuji případ z roku 1468: [...] *kolem Hořepníka, v jedné vesnici matka před svou chalupou držela děťátko v náruči. Jeden Němec jí chtěl dítě vyrvat, ale ona ho jednou rukou bránila. Němec jí tu ruku uťal. Ale matce záleželo víc na dítěti než na ní samé, a tak bránila děťátko druhou rukou, ale ten zlotřilý Němec jí uťal i druhou ruku. Když to uviděl jeden český panoš, přestože byl z vojska Konopištského, rozpomenul se na svůj český původ a nemohl se na tu ukrutnost dívat. Řekl tomu Němci: „Ha, tak tohle nám chcete dělat?” a dal mu ránu, až Němec vyprudnul duši. Tak toho Němce zabil* (*Ze starých letopisů českých*, edd. Jaroslav Porák – Jaroslav Kašpar, Praha 1980, s. 202). Jde o zajímavý příklad okamžité aplikace práva na ochranu cizího života a pomstu. Za velmi inspirující považuji na tomto pozadí některé autorovy závěry, jako např. ten na s. 76: *„Husitské války tak lze interpretovat také jako komplex vzájemně provázaných záští s hnacím motorem víry a vnějším tlakem v podobě kruciát“*. Tento a všechny další pokusy o revizi interpretačních schémat je vítán a zaslouží si pozornost nejen s ohledem na samotné Čechy a nejen pro toto období.

Věda o minulosti by neměla být mrtvou liturgií fixovaných řádek a klišé, musí být otevřena i jiným názorům. Bez toho se stane leda součástí nějakého státního či národního (nebo jiného) náboženství. Současný vědec musí „bojovat“ nejen s prameny, ale – mám pocit, že čím dal více – i s očekáváním společnosti, že doloží doložené a potvrdí potvrzené. Proč to říkám? Mimo jiné proto, abych zdůraznil, že habilitační práce Zdeňka Berana nepřináší pouze historický (pramenný) materiál v novém pojetí, které obohacuje o výsledky širokého bádání v archivech (na okraji – archivy bych uspořádal v seznamu pramenů abecedně dle jejich názvů), ale i novou perspektivu, možnost jiného pohledu na dvě století existence Českého království a hlavně společnosti tohoto politického celku. Jednu z takových provokativních (a zároveň inspirativních) myšlenek najdeme v závěru kapitoly IV. (s. 136-137): že vývoj v Českém království o sto let předběhl situaci v Říši po augšpurském míru. Mám z toho radost, protože se už delší dobu snažím ukázat, že v řadě záležitostí pozdně lucemburský (čili do roku 1437) český stát předběhl Evropu, tedy alespoň tu střední. To pohled vědců

posledních dvou set let vytvořil schéma, podle něž se nacházíme v nějaké periferní části Evropy, i když zároveň a paradoxně v jejím středu. Určitě tomu tak nebylo v období, jemuž je věnována habilitační práce Zdeňka Berana. Má to – nebo mělo by mít – další důsledek. Nejsem zastáncem publikace všeho možného, co se dnes napíše, v angličtině, mj. proto, abychom se neocitli za nějakou dobu v situaci, kdy se budou psát nové „obraný jazyka českého“. Na druhou stranu si určitě ve světových jazycích zaslouží být vydány monografie, které mohou mít širší ohlas. A právě to se týká posuzované práce Zdeňka Berana. Tím jsem předběhl závěrečné konstatování, které musím jak autorovi, tak Vědecké radě Filozofické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně sdělit: předložená práce PhDr. Zdeňka Berana, PhD. *Mír a násilí v kontextu proměn společenského řádu pozdně středověkých Čech* je dílem pro historii přínosným a inspirativním. Proto navrhuji, aby cesta k udělení titulu docenta jejímu autorovi pokračovala.

Ve Vratislavi 27. ledna 2020

prof. PhDr. Bogusław Czechowicz, dr